

Українська
моваUkrainian
languageISSN: 2411-6181 (on-line); ISSN: 2311-9896 (print)
Current issues of social studies and history of medicine. Joint
Ukrainian-Romanian scientific journal, 2017, №:1(13), P. 40-43
UDK 81'42; 373.2; 373.7; 282.2; 276
DOI 10.24061/2411-6181.1.2017.9**ЕТНОГРАФІЗМИ ЯК ЗАСІБ СТИЛІЗАЦІЇ РОЗМОВНОСТІ
В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ОПОВІДІ****Марія ЦУРКАН,**ВДНЗ України „Буковинський державний
медичний університет”, Чернівці (Україна)
maria-c77@mail.ru**ETHNOGRAPHISMS AS MEANS OF COLLOQUALITY
STYLIZATION IN THE MODERN BELLETRISTIC NARRATION****Maria TSURKAN,**Higher State Educational Establishment of Ukraine
„Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine)
Researcher ID: S-7651-2016
ORCID:0000-0003-2866-1743

Цуркан Марія. Етнографізми как средство стилизации разговорности в современном художественном повествовании. В статье рассмотрено роль этнографизмов в языковой канве художественного текста; выделено их лексико-семантические группы и акцентировано внимание на экспрессивных оттенках этих единиц.

Ключевые слова: речь прозы, разговорность, стилизация разговорности, этнографизм, художественный текст, экспрессивность.

Вступ. Художній текст – система світосприйняття, змодельована автором із метою відтворення локального колориту та індивідуалізації мови персонажа. Саме на тлі художнього мовлення чітко виявляються процеси дифузії – взаємопроникнення – елементів однієї функціонально-стильової сфери в іншу відповідно до мети і завдань комунікації. Цей процес найвиразніше постає в мові художньої літератури як у своєрідній стилістичній моделі реального спілкування. Один із потужних сегментів такої взаємодії – проникнення елементів усно-розмовної сфери (нелітературної та літературної) у художню мову, здебільшого прозову. Такі явища зумовлені орієнтацією художника слова на певну модель усного розмовного спілкування, що має територіальні, соціальні різновиди, а також на естетизацію реальних мовних ситуацій, невіддільних від явищ, які охоплює категорія ‘розмовність’.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання проблеми. У теорії літературно-мовного розвитку однією з центральних є теза про динаміку мовної норми, яку визначає співвідношення книжних та розмовних елементів, мотивоване естетичними канонами часу (С. Биби́к¹, В. Грещук², С. Єрмоленко³, В. Русанівський⁴, Т.Ткаченко⁵, Л. Шевченко⁶ та ін.). Свідоме надання творчості мистецтва, окремим його сегментам характерних рис того чи того стилю, жанру та їх художнє оброблення автором становить суть **стилізації**.

За визначенням Л. Мацько, *стилізація* – всеохопне, свідоме насичення тексту ознаками певного стилю і жанру для створення відповідного стильового враження у читача⁷. Як на нас, насичення художньої мови відповідно до певних мовно-естетичних завдань засобами розмовності – це вияв **стилізації розмовності**, оскільки на письмі неможливо відтворити всі нюанси ситуативного усного побутового спілкування. Письменник лише орієнтується на створення колориту (відчуття) розмовності, прагнучи індивідуалізувати мову персонажа як представника певної соціальної групи, відтворити основні елементи побутового та етнографічного середовища, наблизити мову персонажів до моделей реальних діалогів чи монологів⁸.

Засобами стилизації розмовності в оповіді є мовні одиниці різної структури, зокрема: а) нейтральна побутова лексика, що охоплює й етнографізми; б) емоційно-експресивна та оцінна лексика; в) елементи просторіччя (деформовані, позанормативні, росіянізми, вульгаризми, обценізми) як засіб виявлення особливостей соціально-та професійного середовища, походження, освіченості, характеру персонажів; г) територіальні та соціальні (жаргонізми, сленгізми, арготизми) діалектизми; г) розмовно-побутова фразеологія; д) елементи усно-розмовного синтаксису; е) діалогізація тексту; є) фонографічні засоби; ж) контекстуальні синоніми; з) стилістичні фігури (гра слів (а іноді й реплік), каламбур, ампліфікація); и) антропоніми.

¹ Bybyk S. P. Ukrayins'ka usna literaturna mova v kul'turi povsyakden'nyya [Ukrainian Literary Language in the Oral Culture of Daily Life], Nizhyn, 2013, 589 p.

² Greshchuk V. V. Pivdenno-zakhidni dialekty v ukrayins'koyi khudozhn'iy movi [South-Western Dialects in the Ukrainian Artistic language], Ivano-Frankivs'k, 309 p.

³ Yermolenko S. Ya., Kolesnyk H. M., Lenets' K. V. Mova i chas: rozvytok funktsional'nykh styliv suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy [The Language and Time: Development of Functional Styles of Modern Ukrainian Literary Language], K., 1977, 237 p.

⁴ Rusanivskyy V. M. “Syla i краса” [Power and Beauty], *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli*, 1992, № 2, P. 41-46.

⁵ Tkachenko T. V. Zasoby stylizatsiyi rozmovnosti v prozi Mykhayla Stel'makha [Tools of Colloquiality Stylization of Michael Stelmakh's Prose]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk, K., 2006, 20 p.

⁶ Shevchenko L. L. Yazyk s'ovremennoho ukraynskoho rasskaza [The language of the Modern Ukrainian Story]: avtoref. dys. na soyskanye uchenoy stupeny kand. fylol. nauk, K., 1989, 17 p.

⁷ Mats'ko L. I. Stylistyka ukrayins'koyi movy [The Style of Ukrainian Language], K., P. 385.

⁸ Yermolenko S. Ya. Narysy z ukrayins'koyi slovesnosti: Stylistyka ta kul'tura movy [Sketches of Ukrainian Literature: Stylistics and culture of language], K., P. 297.

Вивчення явищ розмовності в мові прози пов'язане насамперед із дослідженням кількісних та якісних властивостей розмовної лексики в мовно-естетичній канві твору.

В останнє десятиліття поширюється ідея про те, що розмовні одиниці мови є явищем культури й відображають „розмовний образ світу”⁹. С. Бибик розглядає явище розмовності як наслідок тісної взаємодії усної та писемної літературної практики, як результат актуалізації усталених в усній спонтанній побутовій мові мовомисленнєвих структур, зокрема й семантичних, пор.: „Розмовність” підтримується у побутово-ужитковій сфері, повсякденно-побутовій культурі та координується повсякденно-практичною мовною свідомістю, вона засоційована з неофіційністю, буденністю, конкретністю ситуативних стереотипів, наповнених лексико-фразеологічними та синтаксичними усталеними конструкціями”¹⁰. Отже, такий маркер розмовності, як розмовна лексика, у художньому тексті виявляє певні соціолінгвальні ознаки первинного комунікативного середовища – „функціонально-ситуативні параметри усної неофіційної мови в повсякденно-побутовій культурі”¹¹. Це означає, що художня мова модифікує такі явища комунікації, як спонтанність, неофіційність, непублічність, діалогічність і ситуативна конкретність (О. Земська¹², О. Сиротініна¹³), надає їм естетичного вираження в мікроконтекстах.

Мета нашого дослідження – охарактеризувати та класифікувати номінації-етнографізму як засоби стилізації локального колориту в мовотворчості письменників Буковини початку ХХІ століття.

Джерельною базою статті є прозові твори М. Матіос, Г. Тарасюк, В. Кожелянка, М. Лазарука, В. Михайловського.

У творах вищезазначених письменників Буковини нерідко актуалізуються елементи покутсько-буковинського, гуцульського та суміжних говорів, денотати яких посідають особливе місце в життєдіяльності гуцулів, бойків, що є знаковими для їх культури¹⁴. У зв'язку з цим виокремлюємо етнографізму як засоби стилізації локального колориту. В енциклопедії «Українська мова» зазначено, що «етнографізм – різновид лексичного діалектизму, назва предмета поняття, характерного для побуту, господарювання представників певної етнічної групи чи культурно-етнографічного регіону»¹⁵. В. Кононенко, описуючи роль етнографізмів, зауважив: „Вони відбивають типові особливості українського народного життя, народних традицій і звичаїв, демонструючи соціокультурний зріз буття, а через нього відмінності психічного стану, поведінки людини як носія національного характеру, національної ментальності”¹⁶.

Етнографізму у творах буковинських письменників репрезентовані лексико-семантичними групами на позначення:

а) елементів пейзажу, доквілля: *плай* [СУМ: VI, с. 558: діал. Стежка у горах], *полонина* [СУМ: VII, с. 94: Безліса ділянка верхнього поясу Українських Карпат, яка використовується для пасовища та сінокошу]: ...*його Варварка сидітиме в цих горбах, де лишилися з чоловіками лише дві хати й ані одного парубка, з прикладеною дашком долонею і з граблями в другій руці – й визиратиме з плайу* (СД, с. 78); *Людей траплялося мало: хто городи копав, хто в полонинах отаву косив* (Н, с. 149);

б) одягу та взуття: *сардак* [ВТССУМ, с. 1104: зах. Рід теплого короткого сукняного одягу; СБГ, с. 477: 3. Верхній одяг (куртка) з домотканого сукна без рукавів з вовняним начосом], *кентар* [СУМ: IV, с. 141: У гуцулів – верхній хутрянний теплий одяг без рукавів; СБГ, с. 204: 3. Безрукавка на хутрі, оздоблена вишивкою], *горботка* [ГГ, с. 47: Вид жіночого одягу типу плахти, витканой з вовняної пряжі], *вироб'єки* [ГГ, с. 36: Постоло з вичиненої шкіри], *запaska* [ГГ, с. 77: Жіночий поясний одяг з двох полотнищ (тканий з вовняної пряжі)] тощо: *Калина укривала, килими, хустки, запаски, сардаки, кентарі й усе, що могло бути видко здалеку – з гостинця, й зблизька – із лісу, начебто й не зважала на військових людей, що пленталися під ногами. ...а тоді мовчки, але дуже поволі, почала скидати із себе кентарик-безрукавку* (М, с. 42); *І Северина, зі страху і несподіванки, як тримала наполовину обгорнуту круг себе горботку, то і випустила її з рук* (М, с. 14); ...*а на пролюдень маєш телячі вироб'єки* (СД, с. 116). Отже, в одних ситуаціях автори акцентують увагу на одному з етнічних компонентів одягу, в іншому – дають ширші описи, увиразнюючи деталі національного костюма;

в) різновидів сумок: *мішулик* [СБГ, с. 292: Полотняна торбинка], *бесаги* [ГГ, с. 24; СБГ, с. 30: Дві торби, з'єднані одним полотнищем], *тайстра* [ВТССУМ, с. 1228: зах. Гуцульська торбина, яку носять через плече] тощо: ...*поділяться граничери сушеними сливами в мішулику* (СД, с. 106); *Він ішов вулицею, геть зовсім байдужий, мовби спорожнілий, як і його бесаги, і дивився перед себе, ні з ким не вітаючись і не відповідаючи на привітання* (СД, с. 148); ...*один з місцевих автохтонів, здалеку схожий на Марусяка, начебто нагорнув каміння повну тайстру, збираючись, як приспівував собі коломийкою* (ЦХ, с. 26). Складники цієї групи назв можуть функціонувати в ролі етномаркованого образного порівняння, що доповнює загальний зовнішній ситуативний портрет персонажа;

г) *страв*: *будз* [СУМ: I, с. 217: діал.; СБГ, с. 41; ГГ, с. 30: Овечий сир зі свіжого молока у формі кулі], *бануш* [ВТССУМ, с. 36: діал. Кукурудзяний куліш на овечім салі; ГГ, с. 21: Густа страва з кукурудзяного борошна, зварена на сметані], *малай* [СУМ: IV, с. 605: діал.; ГГ, с. 119; СБГ, с. 274: Вид хліба з кукурудзи]: *Їла би лиш будз, масло й бринзу, а по неділях – варила бануш, пила*

⁹ Współczesny język polski / pod. red. J. Bartmińskiego [The Modern Polish Language], Lublin, 2010, P. 659.

¹⁰ Bybyk S. P. Ukrainy's'ka usna literaturna mova v kul'turi povsyakdennya [Ukrainian Literary Language in the Oral Culture of Daily Life], Nizhyn, 2013, P. 182.

¹¹ Ibidem, 193 p.

¹² Zemskaya E. A. Russkaya raz-hovornaya rech'. Obschche voprosy. Slovoobrazovanye. Syntaksys [Russian Spoken language. General Questions. Word formation. Syntax], Moskva, 1981, 276 p.

¹³ Alekseyeva L. M., Annushkin V. Y., Bazhenova E. A., O. B. Syrotina Stilisticheskiy entsyklopedicheskiy slovar' russkoho yazyka [Stylistic Encyclopedic Dictionary of the Russian Language], Moskva, 2006, 696 p.

¹⁴ Babych N. D. Vidobrazhennya u frazeolohiyi pobutu i zvychayiv bukovyntsiv [Reflected in the Phraseology of Life and Customs of Bukovinians], Chernivtsi, 1995, P. 26

¹⁵ V. M. Rusaniv's'kyu. Ukrayins'ka mova [Ukrainian Language], Entsyklopediya, K., 2000, P. 163.

¹⁶ Kononenko V. Mova u konteksti kul'tury [Language in the Context of Culture], Kyiv-Ivano-Frankiv's'k, 2008, P. 127.

би калинове вино й файкувала би найсолонішим тю-тюном із Хімчина (Н, с. 138); А в тарчик – квашену капусту з опеньками; тоді вже пекла пісний **малий** – круглий кукурудзяний хлібець (МН, с. 35);

г) посуду: ...не можна було вкрасти з видного місця бодай кулачок масла **чигарчик** [СБГ, с. 81: дерев'яна діжечка місткістю від 1 до 8 літрів, з одним вухом, має кришку-накривку; в ньому виготовляють і зберігають гусянку; ГГ, с. 52: невеликий дерев'яний посуд для молочник продуктів і гусянки або сметани] **сметани?** (СД, с. 165);

д) народних музичних інструментів: **трембіта** [ВТССУМ, с. 1264: Гуцульський народний духовний музичний інструмент у вигляді довгої дерев'яної труби без вентилів і клапанів], **флюяра** [ВТССУМ, с. 1326: Басова сопілка-зубівка, майже метрової довжини, поширена на Гуцульщині]: Сказати, що навіть тут, у горах, було багато охочих грати на **дримбах** – не скажеш, бо час якийсь настав гейби не для веселості (СД, с. 40). Спостережено, що назви **трембіта**, **флюяра** вживаються не лише в номінативній функції, а й у таких мікроконтекстах, що непрямо розкривають символічну функцію гри на музичному інструменті в етнічних ритуалах поховання. Аналізовані уривки містять семи 'туга', 'сум', як ось: ...який видував з **трембіти** таку чорну й свіжу тузу... (Н, с. 74); ... на обійсті тяжко затрембітала **трембіта** – й за нею здійснюється гамір на весь хутір (Н, с. 74); Увечір най Кузьма грає людям у **флюяру** (Н, с. 242);

е) народних танців, мелодій та обрядів: **гуцулка** [ВТССУМ, с. 203: Гуцульська мелодія до танцю. // Танець, що виконується під таку мелодію], **грушка** [ГГ, с. 49: Ігри при небіжчикові (перев. молоді)].

Певних коментарів потребує й уживання номінації – назви танцю – „**гуцулка**”. Така реалія набуває ознак слова-образу етномаркованої культури, у внутрішній формі якого закладена певна емоційність, експресивна чуттєвість: Після **несамовитої, буйної, як п'яний чоловік, і безконечної, як похоронні голосіння, „гуцулки”, здатної витрусити душу не гірше, ніж нечиста сила чи опівнічний блуд, розтяжно-сповільнена, мало не схлипуюча мелодія „гора-маре”** – це все одно, що нагла зупинка серця, стрибок потойбіч цього світу, чи як примусове намацування наосліп дороги до раю і добровільний вихід із пекла водночас. Але ніде, ніхто й ніколи не пояснить вам, чому саме так звучить ця велична музика надглибокого душевного потрясіння. Мабуть, той, хто першим поклав почуту в собі мелодію на струни, зазнав усього, що може зазнати чутлива в житті людина, бо укладав ті звуки в ритм, як у пазуху: і тішився, і плакав, чи, може, тільки схлипував після купелю в них... чи скрикував, як в очищувальній воді морозного потоку (СД, с. 87). Експресивність ситуації, коли танцюють **гуцулку**, енергійність та високий темп її виконання – основа для художнього порівняння, як-от: **Місили** зверху ногами бідного Дмитрика так, **ніби „гуцулку” на ньому гуляли**. Аж поки не почули, що кістки вже не хрускають, а хлопець навіть і не харчить (МН, с. 20).

Етномаркованим є й румунізм **гора-маре**, значення якого пояснене через опис відчуттів, що пробуджує святкова мелодія, яку він позначає. Пор.: аж поки не зазвучали перші акорди іще однієї неодмінної **весільної мелодії** цього краю – великої святкової хори, порумунськи – „**гора-маре**” (СД, с. 87); – О, хто не знає, чим для гірської людини є „**гора-маре**”, тому ніколи не

перекажеш навіть найточнішими словами і барвами дивну, непередавану суміш її суті, ані її невловного трагізму, як не вловивши ніколи печалі у вічно розгойдуваній вітром смереці на вершині скали. Спочатку повільна, нібито ненавмисно лінива, з усіх боків прошена, а далі – все більш небезпечна і гостра, вона раптово накриває тебе з головою, як хвиля. „**Гора-маре**” проникає в людину нечутно – наче смаковита, солодка отрута сну у приспану ласкою жінку, і скрадається до невинної душі, як ласця під коров'ячий дійок, і боляче раниць, немов тупий ніж, що входить у тіло надсадно, із тріском шкіри. А потім ця мелодія-злюдій запливає і розливається в жилах нечутно – так, як тече рідна кров людини (СД, с. 87–88). Контекст опису мелодії поєднує номінації, що містять семи 'трагізм', 'розтяжливості', 'раптовість', 'біль', 'плач', 'проникливість', порівняймо: Після **несамовитої, буйної, як п'яний чоловік, і безконечної, як похоронні голосіння, „гуцулки”, здатної витрусити душу не гірше, ніж нечиста сила чи опівнічний блуд, розтяжно-сповільнена, мало не схлипуюча мелодія „гора-маре”** – це все одно, що нагла зупинка серця, стрибок потойбіч цього світу, чи як примусове намацування наосліп дороги до раю і добровільний вихід із пекла водночас (СД, с. 87).

Із поховальним обрядом пов'язана актуалізація етнографізму **грушка**, як-от: А як прийдуть увечір люди до тіла – вина не давайте, бо ще почнуть співати, та веселитися, то забудуть, що до мерця прийшли. А то **тепер звичаю „грушки” вже нема, то нема чого коло тіла веселитися**. То давно було, що приходили до небіжчика на забаву, та й тішилися, що відійшов у краще життя. А потому переінакшили все... Звичай умер (Н, с. 242).

Висновки. Отже, етнографізма в мові прози сучасних письменників Буковини – це інформативно насичені мовно-естетичні знаки культури етносу, завдяки яким оповідь набуває особливого колориту. Етнографічна лексика віддзеркалює культурні реалії як сьогодення, так і минулих століть із їх надмовними символічними нашаруваннями, опозиціями, зв'язками. Саме такі особливості лексики висвітлюють найтонші сторони її семантики, що, безперечно, має велике значення для етимології, історії мови й самого народу. Не менш важливим є зв'язок лексичного пласту з провідними сферами етнокультури – побутом, ритуалами та обрядами, адже його аналіз дає можливість робити висновки про витоки матеріальної і духовної культури народу та особливості його ментальності.

Загалом подальше вивчення засобів стилізації розмовності в художніх творах може бути пов'язане з аналізом стильових текстів різних жанрів, що сприятиме поглибленню досліджень окремих ідіостилів, а також розширенню реєстру розмовних елементів у словнику національної літературної мови.

Перелік умовних скорочень Лексикографічні джерела

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови, Київ; Ірпінь, 2005, 1728 с.

ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник, Львів, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997, 232 с.

СБГ – Словник буковинських говірок, Чернівці, 2005, 688 с.

СУМ – Словник української мови : в 11-ти т, Київ, 1970–1980, Т. 1–11.

Текстові джерела

М – Матіос М. Москалиця, Львів, 2008, 64 с.

МН – Матіос М. Майже ніколи не навпаки, Львів, 2008, 181 с.

Н – Матіос М. Нація, Львів, 2007, 256 с.

СД – Матіос М. Солодка Даруся, Львів, 2007, 186 с.

ЦХ – Тарасюк Г. Цінь Хуань Гонь, Біла Церква, 2008, 256 с.

Tsurkan M. Ethnographisms as Means of Colloquality Stylization in the Modern Belletristic Narration. The artistic text – is a worldview, modeled by the author in order to reproduce the local flavor and in order to individualize the personage's character. It is against the background of artistic speech that the processes of diffusion – mutual penetration of the elements of the functional-stylistic sphere one into another – is most contrastively exposed in accordance with the objectives and purposes of communication. This process is most clearly presented in the language of literature as a kind of stylistic model of real communication.

One of the most powerful segments of such interaction – is penetration of the elements of oral-speaking areas (non-literary and literary) into the language of art, mainly prose. Such phenomena are caused by the artist's focus on aesthetization of real language situations which are inseparable from the events embraced by the category 'colloquality'. In this regard, in the theory of literary language development the thesis of the dynamics of linguistic norm is one of the central, the one which determines the ratio of literary and conversational elements motivated by aesthetic canons of the time.

Conscious providing of characteristic features of a certain style or genre to particular segments of artwork, and their artistic treatment by the author is the essence stylization.

The works of XXI century Bukovinian writers (M. Matios, G. Tarasyuk, Vladimir Kozhelyanko M. Lazaruk, W. Michael) present items of Pokuttia, Bukovinian, Hutsul and other related dialects, especially denotations which occupy a special place in Hutsuls' and Boykos' everyday life, bearing semiotic codes of their culture. Hence, in the language of the upper mentioned writers' prose such lexico-semantic groups of ethnographisms are informative lingual and aesthetic signs of ethnic culture through which a story is gaining its gusto and coloring.

Key words: language of prose, colloquality, colloquality stylization, ethnographism, artistic text, expressiveness.

Цуркан Марія – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Автор 22 наукових статей. Наукові інтереси: стилістика, лінгвістика тексту, методика викладання української мови як іноземної у вищій школі.

Maria Tsurkan – Candidate of Philological Sciences, lecturer of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”. The author of 22 scientific articles. Research interests: Stylistics, Text linguistics, Methodology of teaching Ukrainian as a foreign language in high school.

Received: 15-01-2017

Advance Access Published: April, 2017

© M. Tsurkan, 2017